

Philippe Nemo: Totalybėje ir Begalybėje Jūs daug kalbate apie veidą. Tai dažna Jūsų tema. Kas yra ir kam reikalinga ta veido fenomenologija, arba tyrimas to, kas vyksta, kai matau kitą asmenį veidu į veidą?

Emmanuel Lévinas: Nežinau, ar galima kalbėti apie veido „fenomenologiją“, nes fenomenologija aprašo tai, kas reiškiasi. Taip pat abejoju, ar galima kalbėti apie žvilgsnį, nukreiptą į veidą, nes žvilgsnis – tai pažinimas, juslinis suvokimas. Veikiau manau, kad prieiga prie veido yra iš karto

etinė. Kai matote nosį, akis, kaktą, smakrą ir galite juos aprašyti, jūs atsisukate į kitą asmenį kaip į objektą. Geriausias būdas susitikti su kitu asmeniu – tai net nepastebėti jo akių spalvos! Kai stebime akių spalvą, mūsų santykis su kitu asmeniu nėra socialinis. Žinoma, juslinis suvokimas gali užvaldyti santykį su veidu, tačiau veido specifika į šitai neredukuojama.

Pirmiausia – veido tiesumas, jo atvira išstata [*exposition*] be gynybos. Veido oda lieka nuogiausia, labiausiai apnuoginta. Ji yra nuogiausia, nors tai ir padorus nuogumas. Ir labiausiai apnuoginta: veide yra esmiškas vargas [*pauvreté*]. To įrodymas – šį vargą mėginame slėpti pozomis ir laikysena. Veidas yra išstatomas, gręšiamas, tartum skatintų mus prievartos aktui. O kartu veidas mums draudžia žudyti.

Philippe Nemo: Iš tikro, pasakojimai apie karą liudija, kad sunku žudyti žmogų, kuris žiūri jums į veidą.

Emmanuel Lévinas: Veidas yra reikšmė, reikšmė be konteksto. Tuo noriu pasakyti, kad kitas asmuo

dėl savo veido tiesumo nėra personažas kontekste. Paprastai esame „personažai“: Sorbonos profesorius, valstybės tarybos viceprezidentas, tokio ir tokio sūnus, paso įrašai, nešiosena, elgsena. Kiekviena reikšmė įprastine šio žodžio prasme siejasi su tokiu kontekstu: dalyko prasmė priklauso nuo jo santykio su kitu dalyku. Čia, priešingai, veidas yra prasmė tik dėl jos pačios. Tu – tai tu. Šia prasme galima pasakyti, kad veidas nėra „regimas“. Jis yra tai, kas negali tapti turiniu, kurį aprėptų mūsų mąstymas, jis yra neaprepiamas, jis veda mus anapus. Kaip tik todėl veido reikšmė verčia jį išeiti už būties kaip žinojimo koreliato. Priešingai, regėjimas yra atitikimo siekimas, kaip tik jis pirmiausia įtraukia būtį. O santykis su veidu iš karto yra etinis. Veidas yra tai, ko negalime žudyti ar bent jau tai, ko *prasmė* yra: „nežudyk“. Tiesa, žmogžudystė yra banalus faktas: galime nužudyti kitą asmenį; etinis reikalavimas nėra ontologinė būtinybė. Draudimas žudyti nepadaro žmogžudystės negalimos, net jeigu dėl įvykdyto blogio negrynoje sąžinėje išlieka draudimo autoritetas – blogio blogumas. Šis draudimas pasirodo ir Šventajame Rašte, kuriame žmogaus

žmogiškumas yra tiek išstatytas, kiek jis yra įtrauktas į pasaulį. Tačiau, tiesą sakant, šių „etinių keistenybių“ – žmogaus žmogiškumo – apraiška būtyje yra būties pertrūkis. Pertrūkis yra reikšmingas, net jei būtis vėl susimezga ir atsinaujina.

Philippe Nemo: Kitas asmuo yra veidas; tačiau kitas asmuo dar ir kalba man, o aš kalbu jam. Ar žmogaus diskursas nėra dar vienas būdas pertraukti tai, ką Jūs vadinate „totalybe“?

Emmanuel Lévinas: Žinoma. Veidas ir diskursas yra susiję. Veidas byloja. Byloja ta prasme, kad kaip tik jis įgalina ir pradeda bet kokį diskursą. Ką tik atmečiau regėjimo sampratą, norėdamas prašyti autentišką santykį su kitu asmeniu. Šis autentiškas santykis ir yra diskursas, tiksliau sakant, atsakymas, arba atsakomybė.

Philippe Nemo: Tačiau kadangi etinis santykis yra anapus žinojimo, o, antra vertus, jį autentiškai perima diskursas, tai pats diskursas nepriklauso žinojimo plotmei?

Emmanuel Lévinas: Iš tiesų, visuomet skirdavau diskurse *sakymą* ir tai, *kas pasakyta*. Kad iš *sakymo* turi išplaukti tai, *kas pasakyta*, – yra tos pačios plotmės būtinybė, kaip visuomenės, jos įstatymų, institucijų ir socialinių santykių užkraunama būtinybė. Tačiau *sakymas* reiškia, kad, atsidūręs priešais veidą, aš ne tiesiog jį stebiu, aš jam atsakau. Sakymas yra būdas sveikinti kitą asmenį. Tačiau sveikinti kitą asmenį – tai jau atsakyti už jį. Sunku tylėti kito akivaizdoje. Ši sunkenybė galų gale priklauso nuo sakymui būdingos reikšmės nepriklausomai nuo to, kas pasakyta. Turime apie ką nors kalbėti, nesvarbu, apie lietų ar gerą orą, tačiau kalbėti, atsakyti jam [*répondre à*] ir jau atsakyti už jį [*répondre de*].

Philippe Nemo: Jūs sakote, kad kito žmogaus veide yra „kilnumas“, „aukštumas“. Kitas asmuo yra aukštesnis negu aš. Kaip Jūs šitai suprantate?

Emmanuel Lévinas: „Nežudyk“ yra pirmasis veido žodis. Tačiau tai priesakas. Veido apraiškoje glūdi prisakymas, tartum man kalbėtų vyresnysis [*maître*]. Tačiau tuo pat metu kito asmens veidas

yra apnuogintas: tai vargšas, kuriam aš galiu padaryti viską ir kuriam viską privalau. Kad ir kas būčiau aš, kaip gramatikos „pirmasis asmuo“, esu tas, kuris turi galimybių atsakyti į kreipimąsi.

Philippe Nemo: Norisi Jums atsakyti: taip, tam tikrais atvejais... Tačiau kitais atvejais, priešingai, susitikimas su kitu asmeniu įgyja prievartos, neapykantos ir paniekos pavidalus.

Emmanuel Lévinas: Žinoma. Tačiau manau, kad nors ir kokiais motyvais aiškintume šią inversiją, mano ką tik atlikta veido analizė, parodanti kito asmens viršenybę bei vargą ir mano pavaldumą bei turtingumą, yra pirminė. Ji yra visų žmoniškų santykių prielaida. Jei taip nebūtų, nesakytume stovėdami priešais atviras duris: „Po Jūsų, pone!“ Tą pirminį „Po Jūsų, pone!“ aš ir mėginau aprašyti.

Jūs kalbate apie neapykantos jausmą. Baiminausi daug sunkesnio priekaišto: kaip atsitinka, kad galime bausti ir tramdyti? Kaip atsitinka, kad yra teisingumas? Atsakau, kad įstatymus lemia ir teisingumą steigia žmonių daugybės faktas, tai, kad šalia kito asmens yra trečiasis. Jei aš esu

tik su kitu asmeniu, aš privalau jam viską. Tačiau yra trečiasis. Ar aš žinau, kas yra mano artimas santykiyje su trečiuoju? Ar aš žinau, sutaria trečiasis su juo ar yra jo auka? Kuris iš jų yra mano artimas? Taigi reikia sverti, mąstyti, spręsti, lyginti nepalyginamus dalykus. Tarpasmenį santykį, kurį nustatau su kitu asmeniu, turiu nustatyti ir su kitais žmonėmis. Taigi būtina riboti kito asmens pirmenybę. Iš to kyla teisingumas. Teisingumą vykdo institucijos, kurios yra neišvengiamos, ir jį visuomet turi kontroliuoti pirminis tarpasmenis santykis.

Philippe Nemo: Jūsų metafizikai ši patirtis lemtinga: ji leidžia išeiti už Heideggerio ontologijos kaip Neutralybės ontologijos, ontologijos be moralės. Ar, pradėdamas nuo šios etinės patirties, Jūs kuriate „etiką“? Juk etika – tai taisyklės; ar reikia šias taisykles nustatyti?

Emmanuel Lévinas: Mano uždavinys nėra kurti etiką. Mėginu tikrai ieškoti jos prasmės. Tikrai nemanau, kad kiekviena filosofija turi būti programinė. Ypač Husserl kėlė filosofijos programos

idėją. Be abejonės, galima sukurti etiką, siejant su tuo, ką pasakiau ką tik, bet tai nėra tikroji mano tema.

Philippe Nemo: Ar galėtumėte patikslinti, kaip tasai etikos atskleidimas veide nutraukia ryšius su totalybės filosofijomis?

Emmanuel Lévinas: Absoliutus žinojimas, kurio filosofija siekė, kuri jį žadėjo ar rekomendavo, yra Lygaus mąstymas. Tiesoje yra aprėpta būtis. Net jei manoma, kad tiesa niekuomet nebūna galutinė, žadama pilnesnė ir adekvatesnė tiesa. Be abejonės, baigtinė būtybė, kokia mes esame, negali galų gale pasiekti žinojimo tikslo, tačiau tiek, kiek jis yra pasiektas, žinojimo tikslas yra padaryti, kad Kitas taptų Tuo pačiu. O Begalybės idėja, priešingai, implikuoja Nelygaus mąstymą. Aš pradedu nuo Descartes'o begalybės idėjos, kur šios idėjos *ideatum*, arba tai, į ką ji taiko, yra dalykas, nepalyginamai didesnis už patį aktą, kuriuo tasai dalykas mąstomas. Tarp akto ir to, prie ko aktas leidžia priėti, yra disproporcija. Descartes tai laiko vienu iš Dievo buvimo įrodymų: mąstymas

negali sukurti ko nors, kas jį viršytų, šis dalykas turi būti į mus įdėtas. Taigi reikia pripažinti begalinį Dievą, kuris įdėjo į mus Begalybės idėją. Tačiau mane čia domina ne Descartes'o ieškotas įrodymas. Stebėdamasis svarstau disproporciją tarp to, ką jis vadina „objektyviaja tikrove“ ir Dievo idėjos „formaliaja tikrove“, patį paradokšą – tokį antigrailišką – idėjos, „įdėtos“ į mane; juk Sokratas mus mokė, kad neįmanoma *įdėti* į mąstymą idėjos, jei jos ten dar nėra.

Tačiau veide, – kaip aš aprašau jo artėjimą, – veiksmą taip pat viršija tai, į ką jis veda. Priėjoje prie veido, matyt, glūdi ir prieiga prie Dievo idėjos. Descartes'o filosofijoje Begalybės idėja lieka teorinė idėja, kontempliacija, žinojimas. O aš manau, kad santykis su Begalybe yra ne žinojimas, bet Geismas. Skirtumą tarp Geismo ir reikmės mėginau aprašyti teigdamas, kad Geismas negali būti patenkintas, kad Geismas savotiškai minta savo paties alkiu ir auga tenkinamas, kad Geismas yra panašus į mąstymą, mąstantį daugiau negu jis mąsto, arba daugiau negu tai, ką jis mąsto. Be abejo, tai paradoksali struktūra, tačiau ne paradoksalė negu Begalybės esamybė baigtiniame akte.

8

ATSAKOMYBĖ UŽ KITAŲ ASMENŲ

*Philippe Nemo: Savo paskutinėje išleistoje didelėje knygoje *Kitaip negu būtis, arba Anapus esmės* Jūs kalbate apie moralinę atsakomybę. Husserl taip pat kalbėjo apie atsakomybę, bet apie atsakomybę už tiesą. Heidegger kalbėjo apie autentiškumą. O kaip suprantate atsakomybę Jūs?*

Emmanuel Lévinas: Šioje knygoje kalbu apie atsakomybę kaip apie esminę, pirminę ir pamatinę subjektyvybės sąrangą. Mat aš aprašau subjektyvę etikos sąvokomis. Etika nėra ankstesnio egzistencinio pagrindo papildymas. Etikoje,

suprastoje kaip atsakomybė, susimezga pats subjektyvybės mazgas.

Aš suprantu atsakomybę kaip atsakomybę už kitą asmenį, taigi kaip atsakomybę už tai, kas nėra mano reikalas ir kas manęs net neliečia; arba už tą, kuris kaip tik mane liečia [*me regarde, „mane mato“*], prie kurio aš prieinu kaip prie veido.

Philippe Nemo: Kaip, atskleidus per jo veidą kitą asmenį, jis atskleidžiamas kaip tas, kieno atžvilgiu esi atsakingas?

Emmanuel Lévinas: Aprašant veidą pozityviai, o ne tik negatyviai. Prisimename, mes kalbėjome, kad prieiga prie veido nėra tiesiog juslinio suvokimo, atitikimo siekiančio intencionalumo, plotmės dalykas. Pozityviai galime sakyti, jog nuo tos akimirkos, kai kitas mane pamato, aš esu už jį atsakingas, net *nesiimdamas* šios atsakomybės jo atžvilgiu; jo atsakomybė *ipareigoja mane*. Ši atsakomybė peržengia to, ką aš darau, ribas. Paprastai esame atsakingi už tai, ką darome patys. Knygoje *Kitaip negu būtis* sakiau, kad atsakomybė

ji esmės yra atsakomybė už kitą asmenį. Tai reiškia, kad aš esu atsakingas už pačią jo atsakomybę.

Philippe Nemo: Kaip atsakomybė kitam lemia subjektyvybės sąrangą?

Emmanuel Lévinas: Atsakomybė iš tikrųjų nėra tiesiog subjektyvybės bruožas, tartum subjektyvybė jau egzistuoję pati savaime, iki etinio santykio. Subjektyvybė nėra kažkas sau, ji – kartoju – iš pat pradžių yra kitam asmeniui. Kito asmens artumas šioje knygoje parodytas kaip faktas, kad kitas asmuo nėra man artimas tiesiog erdvėje arba kaip giminaitis, o priartėja prie manęs tiek, kiek aš jaučiuosi, – kiek aš esu – už jį atsakingas. Tai struktūra, visiškai nepanaši į intencinį santykį, kuris per pažinimą mus priartina prie objekto, prie bet kokio nagrinėjamo objekto, kad ir prie žmogaus kaip objekto. Artumas neredukuojamas į intencionalumą, ypač neredukuojamas į faktą, kad kitas asmuo yra man žinomas.

Philippe Nemo: Aš galiu tobulai pažinti kokį asmenį, bet šis pažinimas pats savaime nebus joks artimumas?

Emmanuel Lévinas: Ne. Ryšys su kitu asmeniu užsimezga tiktai kaip atsakomybė, nepaisant to, ar ji būtų prisiimta, ar jos išvengta; ar žinome, kaip ją prisiimti, ar ne; ar galime padaryti ką nors konkrečiau dėl kito asmens, ar ne. Sakyti: „Štai aš“.¹⁸ Padaryti kažką kitam. Duoti. Tai ir reiškia būti žmogiškąja dvasia [*esprit humain*]. Žmogaus dvasiškumą lemia jo subjektyvybės išikūnijimas (nematau, ką angelai galėtų duoti ar padėti kitiems). Diakonija [*dia-conie*] yra pirmesnė už bet kokį dialogą: tarpžmogišką santykį nagrinėju tartum per kito asmens artumą, – anapus mano paties susikuriamo kito žmogaus vaizdinio, – jo veidas, kito asmens išraiška (o šia prasme visas žmogaus kūnas daugiau ar mažiau yra veidas)

¹⁸ Plg. „Bet štai Viešpaties angelas sušuko iš dangaus: Abraome, Abraome! Jis atsakė: Štai aš“ (Pradžios 22, 11) arba „Aš girdėjau balsą Viešpaties, kurs sakė: Ką aš siųsiu? Ir kas kas mums eis? Aš tariau: Štai aš, siųsk mane“ (Izaijo 6, 8). (Vert. past.)

yra tai, kas man liepia jam tarnauti. Vartoju šią **kraštutinę** formuluotę. Veidas manęs prašo ir man **liepia**. Jo reikšmė – reiškiamas įsakymas. Tiksliau **sakant**, kai veidas priešais mane reiškia įsakymą, **tai vyksta** kitaip negu tuomet, kai koks ženklas **reiškia** tai, ką jis ženklina [*signifié*]; šis įsakymas **yra** pats veido reikšmingumas.

Philippe Nemo: Jūs sakote: „jis manęs prašo“ ir kartu „jis man liepia“. Ar tai ne prieštaravimas?

Emmanuel Lévinas: Jis manęs prašo, kaip kad prašoma ko nors liepiant, kaip kad sakoma „prašau jūsų“.

Philippe Nemo: Tačiau ar kitas asmuo nėra taip pat atsakingas už mane?

Emmanuel Lévinas: Galbūt, tačiau tai *jo* reikalas. Viena iš pamatinių *Totalybės ir Begalybės* temų, apie kurią dar nekalbėjome, yra tai, kad santykis tarp asmenų yra asimetriškas. Šia prasme aš esu atsakingas už kitą asmenį, nesitikėdamas abipusiškumo, net jei man šitai kainuotų gyvybę.

Abipusiškumas – *jo* reikalas. Kaip tik todėl, kad kito asmens ir mano santykis ne abipusis, aš esu pavaldus [*je suis sujétion*] kitam asmeniui. Pirmiausiai šia prasme aš esu „subjektas“ [*sujet*]. Viskas remiasi manimi. Jūs žinote Dostojevskio frazė: „*Visi esame kalti dėl visko, už visus ir prieš visus, ir aš daugiau negu kiti*“. Ne dėl vienos ar kitos realios mano kaltės, dėl klaidų, kurias būčiau padaręs, o dėl to, kad esu atsakingas totaline atsakomybe, kuri atsako už visus kitus ir atsako už viską, netgi už jų atsakomybę. Aš visuomet turiu viena atsakomybe *daugiau* negu visi kiti.

Philippe Nemo: Vadinasi, jei kiti nedaro to, ką jie privalo daryti, taip yra dėl manęs?

Emmanuel Lévinas: Kažkur esu pasakęs (tai posakis, kurio nemėgstu cituoti, nes jį reikia papildyti kitais svarstymais), kad esu atsakingas už persekiojimus, kuriuos patiriu. Tačiau tiktai aš! Mano „artimieji“ ar „mano tauta“ jau yra kiti, ir jiems aš reikalauju teisingumo.

Philippe Nemo: Jūs taip toli siekiate!

Emmanuel Lévinas: Kadangi aš pats esu atsakingas net už kito asmens atsakomybę. Tai kraštutinės formuluotės, kurių nereikėtų atsieti nuo jų konteksto. Konkretybėje atsiranda daug kitų samprotavimų, reikalaujančių teisingumo taip pat ir man. Praktiškai įstatymai pašalina kai kurias išvadas. Tačiau teisingumas tiktai tuomet turi prasmę, jei jis išlaiko nesuinteresuotumo [*dés-interessement*] dvasią, kurią įkvepia atsakomybės už kitą žmogų idėja. Iš principo aš yra neatplėšiamas nuo savo „pirmojo asmens“; juo remiasi pasaulis. Subjektyvybės, kuri konstituoja pačiame judėjime, kai jai užkraunama atsakomybė už kitą, eina iki kito asmens pakeitimo. Ji sutinka su įkaito sąlyga (ar besąlygiškumu). Subjektyvybės kaip tokia iš pat pradžių yra įkaitas, ji atsako už kitus, netgi juos išperka.

Ši utopinė ir aš atžvilgiu nežmoniška samprata gali sukelti šoką. Tačiau žmogiškosios būtybės žmogiškumo – tikro gyvenimo – nesti [*est absente*]. Istorinėje ir objektyvioje būtyje žmogiškumas, pati pralauža subjektyvybės, žmogaus psichikos, – pirmapradiškai budrios ar prablaivėjusios, – tai būtybė, išsivaduojanti nuo savo būties sąlygos:

nesuinteresuotumas [dés-inter-essement]. Šitai norima pasakyti knygos pavadinimu: *Kitaip negu būtis*. Ontologinė sąlyga suyra arba yra suardoma žmogaus sąlygos ar jo besąlygiškumo. Būti žmogumi – tai gyventi taip, lyg nebūtum būtybė tarp būtybių. Tartum dėl žmogaus dvasiškumo būties kategorijos apsiverstų į „kitaip negu būtį“. Ne tiktai į „būtį kitaip“. Būti kitaip – vis dar reiškia būti. „Kitaip negu būtis“ iš tiesų neturi veiksmoždzio, kuris nurodytų jo ne-ramumo įvykį, jo nesuinteresuotumą, paklausimą šios esinio [l'étant] būties ar jo esimo [essement].

Tai aš remiu kitą asmenį ir esu už jį atsakingas. Taigi matome, kad žmogiškajame subjekte kartu su totaliniu pavaldumu reiškiasi ir mano pirmagimystė. Mano atsakomybė yra neperleidžiama, niekas negali manęs pakeisti. Iš tikrųjų reikia pasakyti, kad pati žmogiškojo aš tapatybė remiasi atsakomybe, tai yra tuo suverenaus aš teigimu [position] ar pašalinimu [deposition] savimonėje, pašalinimu, kuris kaip tik yra aš atsakomybė už kitą. Atsakomybė yra tai, kas atitenka išimtinai man ir ko aš negaliu žmogiškai atmesti. Ši našta yra aukščiausias vienintelio orumas.

Nesukeičiamas su kitais aš esu tik tiek, kiek esu atsakingas. Aš galiu pakeisti visus, bet niekas negali pakeisti manęs. Tokia yra mano kaip subjekto neatsiejama tapatybė. Kaip tik šia prasme Dostojevskij sako: „Visi esame kalti dėl visko, už visus ir prieš visus, ir aš daugiau negu kiti“.